

Oláh Zsolt:

Társadalmi költségcsökkentés vagy drága adattemető?- A hitelinformációs rendszerek működtetésének csapdái

A különböző hitelregiszterek létrejöttének, legyen az központi, vagy privát üzemeltetésű, elsődleges célja a hitelezésben felmerülő információs aszimmetriák, és az abból következő társadalmi költségek csökkentése. A hitelregiszterek működése azonban akkor érheti el célját, ha az elsődleges felhasználók (hitelezők) számára a rendszer működése és az információ elérhetősége folyamatos, hiánytalan és torzítástmentes. Ez a technológiai adottságokon és a felmerülő hibákon kívül függhet a tulajdonosi struktúrától, a szabályozottság hatékonyságától, és a transzparencia mértékétől is. Ha nem zárhatók ki a felmerülő érdekkonfliktusok és piaci kudarcok, úgy a nyilvántartás hitelessége és a felhasználhatóságba vetett bizalom sérül.

1. A HITELINFORMÁCIÓS RENDSZEREK MŰKÖDTETÉSÉNEK TÁRSADALMI ELŐNYEI

A különböző hitelregiszterek létrejöttének, működtetésének elsődleges motivációi a hitelezők és a hitelfelvevők közötti információs aszimmetria mérséklése. Két gazdasági szereplő között fellépő információs aszimmetria abból fakad, hogy az egyik fél több, vagy pontosabb információval rendelkezik a felek között létrejövő szerződéses viszonyban. A hitelezési piac szereplői esetében ez azt jelenti, hogy egy hitelfelvevőnek mindig pontosabb információi lesznek saját hitelképességét illetően, mint a jogviszony másik szereplőjének, a hitelezőnek. Mindez pedig különböző csatornákon keresztül jelentős társadalmi költségeket, vagy akár piaci kudarcokat is eredményezhet. A hitelfelvevők és hitelezők között fellépő aszimmetrikus információnak az alábbi, a hitelezés hatékonyságát torzító megnyilvánulási formái jöhetnek létre:

- **Kontraszelekció:** Mivel nehezen, vagy csak jelentős költségek mellett különíthetőek el a kockázatos és a kevésbé kockázatos hitelfelvevők, ezért a hitelezők ennek kompenzálására magasabb kockázati felárat alkalmaznak. Így a magasabb hitelkamatok miatt azok a hitelfelvevők szorulhatnak ki a hitelezésből, akik alacsonyabb kockázat mellett képesek lennének törleszteni adósságukat. (Hasonlóan az akkerlofi klasszikus példához, a használtautó piachoz.)
- **Erkölcsei kockázat:** A hitelfelvevők információs előnyüket kihasználva visszaélhetnek valós hitelképességük felfedésével. Ez a hitelezők számára magasabb hitelezési kockázatot és veszteséget eredményez, így a hitelfelvevők általában magasabb hitelkamatokkal lesznek kénytelenek szembeülni.
- **Túlzott eladósodás:** Az információs előny szándékos vagy szándékolatlan kihasználásával a hitelfelvevők nagyobb összegben tudnak hitelt felvenni annál, mint amennyit képesek lennének visszafizetni. Ez az ügyfelek nemteljesítővé válása esetén a hitelszerződések sorozatos bedőlésével és jelentős veszteségek realizációjával jár. (Ez valós veszély, amelyre az MNB a 2012. novemberi Stabilitási Jelentésében is felhívta a figyelmet.)
- **Alulhitelezés (hiteladagolás):** A hitelezők a beláthatatlan kockázatok miatt csak egy részét hajlandóak kihelyezni annak az összegnek, mint amennyit a hitelfelvevők problémamentesen vissza tudnak fizetni. Ez olyan ügyfelek kiszorulásához vezethet a hitelpiacon, akik az adott kamatszint mellett hajlandóak lennének hitelt felvenni, és képesek is lennének törleszteni azt (hiteladagolás).

Mindez jellemzően válságos időszakokban merül fel, amikor hirtelen, és jelentősen megnőnek az információs aszimmetria kiküszöbölésének költségei.

A hitelinformációs rendszerek azáltal képesek mérsékelni a hitelezési piac információs aszimmetriából fakadó költségeket, hogy a hitelezők számára objektíven és pontosan megismerhetővé válik a hiteligénylők pozitív/negatív hiteltörténete, illetve az egyszerre több helyen fennálló adósságállománya. Összességében javulhat a hitelezés hatékonysága, és élénkülhet a verseny, így (i) csökkenhetnek a hitelezés költségei; (ii) növekedhet a hitelezés volumene; (iii) csökkenhet a túlzott eladósodás kockázata.

Mindemellett a hitelinformációs rendszerek gazdag információs bázisát számos hatósági, jegybanki funkció is felhasználhatja. Ezek közül kiemelten alkalmas az ún. mikro- és makroprudenciális feladatok támogatására is: javulhat a pénzügyi közvetítők egyedi felügyelete, segítheti az alkalmazott modellek fejlesztését, a rendszerszintű kockázatok feltárását, és az egyes szabályozói lépések előkészítését, visszamérését. A hitelinformációs adatok megléte hatékonyan támogathatja a fogyasztóvédelmi funkciókat is: segíthet a túlzott eladósodás megelőzésében, vagy a kockázatos pénzügyi termékek azonosításában.

A hitelregiszterek működésének társadalmi és hatósági előnyei (stilizált ábra)



2. A HITELES HITELREGISZTEREK INTÉZMÉNYI FELTÉTELEI

A hitelinformációs rendszerek tehát széleskörű társadalmi előnyökkel alkalmazhatóak, működtetésük azonban akkor érheti el célját, ha az elsődleges felhasználók (hitelezők) számára a rendszer működése és az információ elérhetősége folyamatos, hiánytalan és torzításmentes. A felmerülő hiányosságok sokasága és gyakorisága ugyanis alááshatja a regiszterbe vetett bizalmat, így romolhat, vagy akár el is lehetetlenülhet az alapvető funkciók ellátása. Amennyiben a nyilvántartás hitelessége, a felhasználhatóságába vetett bizalom sérül, úgy az abban résztvevő adatszolgáltatók a klasszikus *fogolydilemmával* szembesülnek: domináns stratégiájuk a kooperáció feladása, tehát a hitelregiszter használatának el-elhanyagolása, vagy akár a teljes mellőzése lesz.

Egy hiteles hitelregiszter működtetése azonban a technológiai adottságokon és felmerülő hibákon felül függ a tulajdonosi struktúrától, a szabályozottság (belső, külső) hatékonyságától, és a transzparencia mértékétől is.

A tulajdonosi struktúra a hitelregiszter tulajdonosai és felhasználói között fellépő érdekkonfliktus miatt eredményezhet működési zavarokat, jellemzően akkor, ha a tulajdonosok maguk is a rendszer használói, tehát hitelezők. A tulajdonosok ugyanis érdekeltté válhatnak az információk hozzáféréseinek korlátozásában, akadályozásában, így a kisebb piaci részesedéssel bíró szereplők akár ki is szorulhatnak a hozzáféréstől, vagy több, egymástól elkülönült és átjárással nem biztosított rendszer jöhet létre egyazon piacon (*siló effektus*). Szintén érdekkonfliktust hozhat létre a tulajdonosi hányadok és a használatért fizetendő díjak között fellépő aránytalanság. Ez esetben az alacsony (vagy zéró) tulajdoni hányaddal rendelkezők a rendszer használatának mérséklésére lehetnek ösztönözve.

A szabályozottság hiányossága egyrészt a rendszert üzemeltető szervezet vagy tulajdonosi kör tevékenységei között hozhat létre érdekkonfliktust, amennyiben az üzemeltető tevékenysége nem specializált és kizárólagos (pl. hitelező és üzemeltető egyben). Másrészt a megfelelő szabályozottság, ill. garanciák (szerződéses, vagy jogszabályi/hatósági) biztosíthatják a felek közötti folyamatos és torzításmentes információáramlást, valamint a felelősségi körök tisztását, ellenőrzését. A fentiek mellett a rendszer hitelessége továbbá úgy biztosítható, ha mind az adatszolgáltatók (hitelezők) mind pedig a rendszert üzemeltető kapcsolódó tevékenysége átlátható és ellenőrizhető.

Mindazonáltal, ha a tulajdonosi struktúra és a szabályozottság elméletileg ki is zárna minden ellenőrzőt, akkor is felléphetnek piaci kudarcok. Egy kötelezően előírt és részletesen szabályozott rendszer esetében előfordulhat az is, hogy egy a hitelezők és hitelfelvevők széles körét lefedő, valamint jelentős méret-hatékonysággal rendelkező infrastruktúra üzemeltetésével egy magántulajdonban lévő piaci szereplő a közüzemekhez hasonlóan monopolhelyzetbe kerül.

3. A HITELINFORMÁCIÓS RENDSZEREK FAJTÁI ÉS MŰKÖDTETÉSÜK EURÓPÁBAN

Európában a hitelinformációs rendszerek alapvetően két főtípusa ismert: a központi hitelregiszter (*public credit registry, PCR*) és a privát hitelreferencia szolgáltató (*private credit bureau, CB*). Előbbi kötelezően előírt, részletesen szabályozott és jellemzően a jegybank vagy a felügyeleti hatóság üzemelteti. Utóbbi ezzel szemben önkéntes, szerződéses úton szerveződő és magántulajdonban üzemeltetett. Az Európai Unió szinte minden országában működik legalább egy hitelregiszter (állami, vagy magántulajdonú), és a központi hitelregiszterek üzemeltetése néhány uniós tagállamban évtizedes gyakorlatra tekint vissza.

A központi hitelregiszterekben (PCR) nyilvántartott adatok teljességére, valamint az adatok elérhetőségére, valódiságára garanciát az azt üzemeltető hatóság ellenőrzési jogköre, valamint hitelessége nyújt. A hatósági jogkörrel felruházott üzemeltető megfelelő eszközökkel rendelkezik ahhoz, hogy az adatszolgáltatási hibák és hiányosságok időben felismerhetőek és kiküszöbölhetőek legyenek. A kötelező hitelregiszter állami hatóság általi üzemeltetésével kiküszöbölhető az információs monopólium miatt felmerülő piaci kudarc, továbbá lehetővé válik más rendszerekkel, felügyeleti adatszolgáltatásokkal történő összehasonlítás, ellenőrzés.

Privát hitelreferencia szolgáltatók (CB) többfajta tulajdonosi struktúrában is létrejöhetnek, de jellemzően inkább profitorientált vállalkozások, amelyek döntően erre a tevékenységre specializálódtak, és hitelezési, hitelintézeti tevékenységet egyáltalán nem végeznek. Az adatokat szerződéses úton gyűjtik, hozzáférést a viszonyosság elve alapján biztosítanak. További jellemzőjük, hogy nem csak hitelintézetekkel állhatnak kapcsolatban, hanem akár adóhivatallal, közműszolgáltatókkal is. A központi hitelregiszterekkel ellentétben a privát hitelreferencia szolgáltatók nem kizárólagosan végzik a hiteladatgyűjtését, amellyel többlétszolgáltatásokat (pl. tanácsadás, modellfejlesztés, csalásfelderítés) is nyújtanak partnereiknek.

4. AZ ADÓSNYILVÁNTARTÁS GYAKORLATA MAGYARORSZÁGON

Magyarországon az adósnylvántartás gyakorlata a '90-es évek közepén kezdődött, az akkor még BAR-nak nevezett nyilvántartó rendszer néhány nagybank általi alapításával, amit 2003-ban értékesítettek a GIRO Elszámolásforgalmi Rt.-nek (amely 2014-ig a kereskedelmi bankok és az MNB közös vállalataként működött). 1998-tól 2006-ig fokozatosan növekedett a nyilvántartás lefedettsége és adattartalma, 2006-tól pedig a Hpt. már részletesen szabályozta az akkor már KHR-nek nevezett rendszer működését, felügyeletét és adatkörét. 2011-től már nem a Hpt., hanem az önálló Khrtv. szabályozta részletesen az adósnylvántartási rendszert, egyúttal fontos mérföldkőként teljes listássá tette a korábban csak negatív (csak késedelmes) adatokat tartalmazó lakossági alrendszert.

Tekintettel a hazai szabályozási-intézményi környezetre és a fentiekben bemutatott kockázatokra, a hazai hitelregiszter szerepét betöltő KHR-nek célszerű olyan intézményi háttérrel biztosítani, amely rendelkezik a megfelelő eszközökkel és garanciákkal, hogy a rendszer torzításoktól mentesen betölthesse társadalmi szerepét.

„Szerkesztett formában megjelent a Napi.hu oldalon 2015. április 23-án.”